

Στο κείμενο ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΜΑΣ περιγράφεται συνοπτικά η γενική έννοια της Περιεκτικής Δημοκρατίας. Στη σειρά κειμένων που αρχίσαμε από το προηγούμενο τεύχος παρουσιάζουμε διεξοδικά τα συστατικά στοιχεία της ΠΔ. Στο περασμένο τεύχος ασχοληθήκαμε με την Πολιτική Δημοκρατία, ενώ στο παρόν τεύχος συνεχίζουμε με την **Οικονομική Δημοκρατία**. Ξεκινάμε με μια **παρουσίαση των οικονομικών προβλημάτων που παρουσιάζονται σε μια οικονομία της αγοράς, ενώ δείχνουμε τη σχέση που μπορούν να έχουν αυτά τα προβλήματα με την Οικονομική Δημοκρατία ως λύση και κλείνουμε με μια εξέταση της στρατηγικής μετάβασης προς αυτήν**. Στο επόμενο τεύχος θα συνεχίσουμε με μια περιγραφή ενός δυνατού τρόπου οργάνωσης μιας Οικονομικής Δημοκρατίας. Τα κείμενα αυτά τα συνέθεσε ο Αλέξανδρος Γκεζερλής με βάση το βιβλίο του Τάκη Φωτόπουλου «Περιεκτική Δημοκρατία» (Καστανιώτης, 1999) και σχετικά άρθρα του που δημοσιεύθηκαν κατά καιρούς στο περιοδικό *Democracy & Nature: The International Journal of Inclusive Democracy*. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να επισκεφθούν τον δικτυακό τόπο του D&N (www.democracynature.org) όπου δημοσιεύονται όλα τα σχετικά κείμενα για το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας.

Η οικονομική διάσταση της σημερινής κρίσης και η οικονομική δημοκρατία ως λύση

Σήμερα, είναι γενικά παραδεκτό ότι η σύγχρονη κοινωνία, που παίρνει παντού τη μορφή της οικονομίας της αγοράς/ ανάπτυξης, υποφέρει από μια βαθιά και εκτεταμένη κρίση. Είναι ακριβώς ο καθολικός χαρακτήρας της κρίσης αυτής που τη διαφοροποιεί από άλλες κρίσεις του παρελθόντος, ενώ, ταυτόχρονα, θέτει σε αμφισβήτηση ουσιαστικά κάθε δομή και «σημασία» που στηρίζει τις σημερινές ιεραρχικές κοινωνίες στην Ανατολή και στη Δύση, στο Βορρά και στο Νότο. Το ζήτημα της κρίσης αυτής υποσχόμαστε να το αναλύσουμε διεξοδικά σε επόμενα τεύχη του περιοδικού. Στο παρόν κείμενο θα ασχοληθούμε μόνο με την οικονομική διάσταση της κρίσης, επικεντρώνοντας την ανάλυσή μας στο πώς συνδέεται η οικονομική κρίση με την οικονομική δημοκρατία ως διέξοδο.

Η κρίση της οικονομίας της αγοράς και η νεοφιλελεύθερη συναίνεση

Ένας συνδυασμός οικονομικών και πολιτικών παραγόντων, στη δεκαετία του 1970 έκανε αναπόφευκτη τη κατάρρευση του σοσιαλδημοκρατικού κρατισμού που είχε ξεκινήσει στη δεκαετία του 1930 και μεταπολεμικά πήρε τη μορφή της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης. Ο κύριος οικονομικός παράγοντας ήταν η εντεινόμενη διεθνοποίηση της οικονομίας (ως αποτέλεσμα της επέκτασης των πολυεθνικών που αποτελεί ένα νέο θεμελιακό φαινόμενο στην οικονομία της αγοράς) που έγινε ασύμβατη με τον σοσιαλδημοκρατικό κρατισμό ο οποίος ήταν αδύνατο να στηριχτεί σε ανοικτές αγορές εμπορευμάτων και, κυρίως, κεφαλαίου.

Οι πολιτικοί παράγοντες αναφέρονται στην παρακμή της Αριστεράς, ως αποτέλεσμα της επέκτασης των μεσαίων τάξεων σε βάρος της χειρωνακτικής εργατικής τάξης, καθώς και της παράλληλης κατάρρευσης του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Καθοριστικό ρόλο για την επέκταση των μεσαίων τάξεων έπαιξαν οι παράλληλες σημαντικές τεχνολογικές αλλαγές (επανάσταση στην πληροφορική) που σηματοδότησαν τη μετάβαση της οικονομίας της αγοράς σε μια μεταβιομηχανική φάση. Το αποτέλεσμα που προέκυψε από τη συνδυαστική δράση των παραγόντων αυτών ήταν μια δραστική αλλαγή στη διάρθρωση της απασχόλησης που εκφράστηκε με τη σημαντικότερη μείωση του μεγέθους της χειρωνακτικής εργατικής τάξης.

Έτσι, η κρίση που δημιουργήθηκε από την ασυμβατότητα κρατισμού και διεθνοποίησης (και όχι η κρίση πετρελαίου, όπως υποστηρίζουν οι σοσιαλδημοκράτες οικονομολόγοι) έδωσε την ευκαιρία στις οικονομικές ελίτ να καταλύσουν τον σοσιαλδημοκρατικό κρατισμό — ο οποίος, με την μορφή των εθνικοποιήσεων, των πολιτικών πλήρους απασχόλησης και του κράτους-πρόνοιας, δημιουργούσε ένα τριμερές σύστημα οικονομικής δύναμης (κράτος, συνδικάτα, κεφάλαιο) — που οι ελίτ θεωρούσαν ότι υπονόμει την ηγεμονία του ιδιωτικού κεφαλαίου.

Ο απώτατος, επομένως, στόχος του νεοφιλελεύθερου κινήματος ήταν η ενίσχυση της δύναμης αυτών που ελέγχουν την οικονομία, μέσω της δραστικής συρρίκνωσης των κοινωνικών ελέγχων πάνω στις αγορές, δηλαδή των ελέγχων που είχε επιβάλλει, συνήθως με σκληρούς αγώνες η υπόλοιπη κοινωνία για να αυτοπροστατευθεί από την αγορά. Οι κύριες πολιτικές που προτάθηκαν από τους νεοφιλελεύθερους και εφαρμόστηκαν εν συνεχεία πρώτα από τις κυβερνήσεις Θάτσερ/ Ρέηνγκαν και αργότερα από κυβερνήσεις σ' ολόκληρο τον κόσμο ήταν οι ακόλουθες:

- Απελευθέρωση των αγορών και ιδιαίτερα της αγοράς εργασίας. Έτσι, πολλοί σημαντικοί έλεγχοι εξαλείφονται και άλλοι τροποποιούνται δραστικά με ρητό στόχο να γίνει η αγορά εργασίας περισσότερο «ελαστική», δηλαδή περισσότερο πειθήνια στις συνθήκες της αγοράς. Ως αποτέλεσμα, η ανεργία και η μερική απασχόληση (με την οποία οι ελίτ προσπαθούν να συγκαλύψουν την ανεργία) έχουν σήμερα αποκτήσει μαζικές διαστάσεις, ενώ η φτώχεια και η ανισότητα έχουν και αυτές αυξηθεί σε βαθμό ανάλογο με την απορύθμιση της αγοράς εργασίας.
- Ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων.
- Συρρίκνωση του κράτους-πρόνοιας σ' ένα ασφαλιστικό δίκτυο (basικά για τους άπορους) και παράλληλη ενθάρρυνση της επέκτασης του ιδιωτικού τομέα στις κοινωνικές υπηρεσίες (υγεία, εκπαίδευση, συνταξιοδοτικά σχήματα κ.τ.λ.).
- Ανακατανομή του φορολογικού βάρους προς όφελος των ομάδων υψηλού εισοδήματος.

Το συνδυαστικό αποτέλεσμα των «αντικειμενικών» (οικονομικών και τεχνολογικών) παραγόντων που οδηγούσαν σε περαιτέρω διεθνοποίηση και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών για την απελευθέρωση των αγορών ήταν ότι, από τη δεκαετία του 1970 και μετά, η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς έχει επιταχυνθεί με ακόμη εντονότερους ρυθμούς.

Έτσι, όσον αφορά στις αγορές εμπορευμάτων, ο βαθμός εξάρτησης της οικονομίας ανάπτυξης από την επέκταση των εξαγωγών έχει αυξηθεί σημαντικά από τη δεκαετία του 1970. Ακόμα, η προστασία των εγχώριων αγορών εμπορευμάτων έχει σχεδόν εξαλειφθεί στα δυο μεγάλα οικονομικά μπλοκ (Ευρωπαϊκή Ένωση - ΕΕ και Βόρεια Αμερική - NAFTA) και σύντομα θα πάψει να υφίσταται σ' ολόκληρο τον κόσμο, με την πλήρη εφαρμογή των συμφωνιών GATT/ΠΟΕ.

Όσον αφορά στις αγορές κεφαλαίου, η νεοφιλελεύθερη κατάργηση των συναλλαγματικών ελέγχων και των περιορισμών στη διακίνηση του κεφαλαίου είχε αποφασιστική επίδραση στη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς.

Στις συνθήκες που επικρατούν στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς καμιά εθνική κυβέρνηση δεν μπορεί να ακολουθήσει σήμερα οικονομικές πολιτικές που δεν εγκρίνονται από τις αγορές κεφαλαίου. Οι αγορές αυτές έχουν σήμερα τη δύναμη να δημιουργούν αβάσταχτη οικονομική πίεση στη δανειοληπτική ικανότητα, στην αξία του νομίσματος και στη ροή επενδύσεων μιας χώρας.

Αυτό όμως δε σημαίνει ότι το κράτος δεν έχει πια κανένα οικονομικό ρόλο να παίξει. Δεν θα πρέπει κανείς να συγχέει το φιλελευθερισμό/νεοφιλελευθερισμό με το *laissez-faire* (έλλειψη κυβερνητικού παρεμβατισμού). Το κράτος καλείται σήμερα να πάρει μέτρα για να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα, να εκπαιδεύσει το εργατικό δυναμικό στις απαιτήσεις της νέας τεχνολογίας, ακόμη και να επιχορηγήσει, άμεσα ή έμμεσα, τις εξαγωγικές βιομηχανίες. Κατά συνέπεια, ο τύπος κρατικού παρεμβατισμού που είναι συμβατός με τη διαδικασία αγοραιοποίησης όχι μόνο δεν αποθαρρύνεται, αλλά, αντίθετα, προωθείται ενεργά από τη νεοφιλελεύθερη συναίνεση, ιδιαίτερα από τα «προοδευτικά» στοιχεία της.

Συνοψίζοντας, είναι προφανές ότι η άνοδος του νεοφιλελευθερισμού δεν είναι συγκυριακό φαινόμενο (δηλαδή δεν είναι μια συνωμοσία των «κακών νεοφιλελεύθερων»), αλλά αντιπροσωπεύει την ολοκλήρωση της διαδικασίας αγοραιοποίησης που διακόπηκε από την άνοδο του κρατισμού. Η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ανατολή και η παρακμή της κλασικής σοσιαλδημοκρατίας στη Δύση — ως αποτέλεσμα κυρίως της συρρίκνωσης της εκλογικής της βάσης — έχουν δημιουργήσει τις πολιτικές συνθήκες για την ολοκλήρωση της διαδικασίας αγοραιοποίησης. Η νέα αυτή (νεοφιλελεύθερη/σοσιαφιλελεύθερη) συναίνεση έχει αντικαταστήσει την εκλιπούσα σοσιαλδημοκρατική συναίνεση και αντανakλά τις ριζικές δομικές αλλαγές που επέφερε η ανάπτυξη της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς.

Εντούτοις, σύμφωνα με την προβληματική μας, το αποφασιστικό στοιχείο της οικονομικής κρίσης δεν είναι η κρίση της οικονομίας της αγοράς/ ανάπτυξης στο Βορρά. Στο βαθμό που η κοινωνία του Βορρά όπως περιγράφηκε παραπάνω αναπαράγεται με οποιονδήποτε τρόπο, το σύστημα μπορεί να σταθεροποιηθεί όταν φτάσει σε μια νέα ισορροπία που θα στηρίζεται στην εκμετάλλευση των τεχνολογικών πλεονεκτημάτων του Βορρά και στο χαμηλό κόστος παραγωγής του Νότου. Το αποφασιστικό στοιχείο στην οικονομική κρίση συνίσταται στο γεγονός ότι το σημερινό σύστημα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς οδηγεί σε συνεχή συγκέντρωση εισοδήματος, πλούτου και επομένως οικονομικής δύναμης όχι μόνο μέσα στο Βορρά (και φυσικά το Νότο) αλλά και μεταξύ Βορρά και Νότου. Το σύστημα δηλαδή αυτό δεν είναι εγγενώς σε θέση να μετασχηματίσει την οικονομία της αγοράς στο Νότο σε μια οικονομία αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης, παρόμοια με αυτή που έχει ήδη εγκαθιδρυθεί στο Βορρά. Αυτό καταδεικνύεται από το γεγονός ότι το άνοιγμα μεταξύ Βορρά και Νότου έχει διευρυνθεί δραματικά από τη στιγμή που ξεκίνησε η διαδικασία αγοραιοποίησης στην περιφέρεια και εξακολουθεί να διευρύνεται με γοργούς ρυθμούς.

Το αποτέλεσμα της καθολίκευσης της οικονομίας της αγοράς/ ανάπτυξης είναι η περιθωριοποίηση ενός πολύ σημαντικού τμήματος του παγκόσμιου πληθυσμού. Σύμφωνα με μια πρόσφατη (1998) Έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη, ο πλούτος των 225 πλουσιότερων ανθρώπων στον κόσμο ισοδυναμεί με το συνολικό εισόδημα 2,5 δισεκατομμυρίων ανθρώπων, σχεδόν δηλαδή το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού. Παράλληλα η καθολίκευση της οικονομίας της αγοράς έχει οδηγήσει στη σημερινή οικολογική κρίση που απειλεί όχι μόνο την ποιότητα ζωής αλλά και την ίδια τη ζωή στον πλανήτη. Τα δύο αυτά γεγονότα θέτουν από μόνα τους σε αμφισβήτηση ολόκληρη την οικονομική και κοινωνική βάση της οικονομίας της αγοράς.

Με δεδομένη την παραπάνω ανάλυση της σημερινής οικονομίας είναι προφανές ότι το στοιχείο της οικονομικής δημοκρατίας (το οποίο θα εξετάσουμε αναλυτικά στο επόμενο τεύχος) του προτάγματος της Περιεκτικής Δημοκρατίας θα πρέπει να έλκει πρωταρχικά τα κυρίως θύματα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, δηλαδή τα κοινωνικά στρώματα που σχηματικά θα περιγράφαμε ως εξής: η υποτάξη και οι περιθωριοποιημένοι, δηλαδή, οι άνεργοι, οι χειρωνακτικοί εργάτες, οι χαμηλόμισθοι υπάλληλοι, οι μερικά απασχολούμενοι (part-timers), οι περιστασιακά εργάτες, οι αγρότες που εξαφανίζονται εξαιτίας της επέκτασης των μεγάλων αγροτικών επιχειρήσεων, καθώς και τα μελλοντικά μέλη των μεσαίων τάξεων, οι φοιτητές που κυρίως επανδρώνουν τους κλάδους των υπηρεσιών, οι οποίοι βλέπουν επίσης τα όνειρά τους για εργασιακή ασφάλεια να εξαφανίζονται ραγδαία στις «ελαστικές» αγορές εργασίας που χτίζονται. Θα πρέπει επίσης να έλκει ένα σημαντικό μέρος των «μεσαίων στρωμάτων», το οποίο, μην μπορώντας να ανέλθει στην «υπερτάξη», ζει σε συνθήκες μόνιμης ανασφάλειας.

Παρ' όλα αυτά, παρά, δηλαδή, την πελώρια «αντικειμενική» κρίση του σημερινού οικονομικού συστήματος, που σημαίνει ότι το σύστημα αυτό δεν μπορεί

να ικανοποιήσει ούτε τις βασικές ανάγκες του ενός πέμπτου τουλάχιστον του παγκόσμιου πληθυσμού, η παγκόσμια οικονομία της αγοράς δεν αμφισβητείται ευρέως. Το γεγονός αυτό καθιστά την ανάγκη για ένα νέο απελευθερωτικό πρόταγμα, που θα υπερβαίνει τόσο την οικονομία της αγοράς όσο και τον σοσιαλιστικό κρατισμό, ακόμη πιο επιτακτική.

Ο μηχανισμός της αγοράς και ο μηχανισμός κεντρικού σχεδιασμού

Το πρόταγμα της ΠΔ προτείνει ένα νέο δημοκρατικό τρόπο οργάνωσης της οικονομίας που στηρίζεται σε μια άλλη μέθοδο κατανομής των πλουτοπαραγωγικών πηγών πέρα από τους δυο τρόπους που αναπτύχθηκαν τα τελευταία 200 χρόνια — και απέτυχαν και οι δυο, δηλαδή την οικονομία της αγοράς και τον κεντρικό σχεδιασμό.

Η **αγορά** είναι ένας αυτόματος μηχανισμός μέσω του οποίου η **αόρατος χείρ** του Ανταμ Σμιθ κατανέμει τους οικονομικούς πόρους μεταξύ διαφόρων χρήσεων με τρόπο, υποτίθεται, ορθολογικό.

Σ' ένα σύστημα οικονομίας της αγοράς, οι βασικές οικονομικές αποφάσεις που πρέπει να πάρει μια κοινωνία (δηλαδή **τι** παράγεται, **πώς** και **για ποιον**) καθορίζονται αποφασιστικά από την αγοραστική δύναμη εκείνων των εισοδηματικών ομάδων που μπορούν να στηρίξουν τις επιθυμίες τους με χρήμα. Πρόκειται για έναν συνεχή πλειστηριασμό, στον οποίο νικητές αναδεικνύονται εκείνοι που διαθέτουν τη μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη. Έτσι, το σύστημα της οικονομίας της αγοράς, σ' αντίθεση με τη φιλελεύθερη μυθολογία, είναι το χειρότερο σύστημα κατανομής των αγαθών και υπηρεσιών, όταν η αγοραστική δύναμη κατανέμεται άνισα. Υπό συνθήκες ανισότητας, (που είναι, βέβαια, το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς), γίνεται φανερό η θεμελιακή αντίφαση του συστήματος σε σχέση με την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών: δηλαδή, η αντίφαση μεταξύ της **δυνητικής** ικανοποίησης των βασικών αναγκών ολόκληρου του πληθυσμού και της **πραγματικής** ικανοποίησης των αναγκών ενός μέρους μόνο του πληθυσμού που υποστηρίζονται με χρήμα.

Επιπλέον, η ανισότητα είναι η βασική αιτία της ενθουσιώδους υιοθέτησης από τις ελίτ σ' ολόκληρο τον κόσμο του οικο-καταστροφικού στόχου της οικονομικής μεγέθυνσης, εφόσον ο στόχος των «οικονομικών της διάχυσης προς τα κάτω» (trickle down effect) είναι ακριβώς να διατηρήσει την κοινωνική συνοχή μιας πολύ άνισης κοινωνίας, μέσω της αύξησης της «πίτας», παρά μέσω της αναδιανομής της.

Σ' αντίθεση με τον αυτόματο χαρακτήρα της αγοράς, ο **σχεδιασμός** αποτελεί έναν συνειδητά ελεγχόμενο μηχανισμό κατανομής των οικονομικών πόρων μεταξύ διαφόρων χρήσεων. Υπάρχουν πολλές παραλλαγές σχεδιασμού στη θεωρία και στην ιστορική εμπειρία. Σε γενικές γραμμές, ο σχεδιασμός μπορεί να είναι είτε **συγκεντρωτικός** είτε **αποκεντρωτικός**.

Μια ακραία μορφή συγκεντρωτικού σχεδιασμού ήταν το σταλινικό μοντέλο στο οποίο το Γραφείο Σχεδιασμού (με άλλα λόγια, οι γραφειοκράτες/τεχνοκράτες της σοβιετικής ελίτ) καθορίζει το συνολικό επίπεδο παραγωγής του κοινωνικού προϊόντος, τη σύνθεσή του, τις μεθόδους παραγωγής, την κατανομή κλπ και μεταβιβάζει τις εντολές από την κορυφή προς τη βάση. Ο συγκεντρωτικός σχεδιασμός όχι μόνο οδηγεί σε ανορθολογικότητες (οι οποίες οδήγησαν τελικά στην κατάρρευση του συστήματος) και είναι αναποτελεσματικός στην κάλυψη των αναγκών, αλλά είναι και ιδιαίτερα αντιδημοκρατικός. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να αναφερθεί ότι ο συγκεντρωτικός σχεδιασμός πέτυχε εργασιακή ασφάλεια και μια καλύτερη κατανομή του εισοδήματος (αν και όχι καλύτερη κατανομή της οικονομικής δύναμης) σε σχέση με άλλες χώρες παρόμοιου επιπέδου ανάπτυξης.

Το οικονομικό πλαίσιο της περιεκτικής δημοκρατίας

Η οικονομική δημοκρατία πρέπει επομένως να είναι αποκεντρωτική. Ένας προφανής τρόπος για την ριζική αποκέντρωση του σχεδιασμού είναι μέσω κάποιας «σύνθεσης» της αγοράς και του σχεδιασμού.

Το ζήτημα όμως είναι πώς μπορούμε να επιτύχουμε μια σύνθεση ενός δημοκρατικού σχεδιασμού και της ελευθερίας επιλογής, χωρίς να καταφύγουμε ούτε σε μια πραγματική αγορά, η οποία αναπόφευκτα θα οδηγούσε σε όλα τα προβλήματα που συνεπάγεται ο καταμερισμός των οικονομικών πόρων μέσω της αγοράς αλλά ούτε και σε μια κρατικιστική «δημοκρατία», είτε φιλελεύθερη είτε σοβιετική.

Έχοντας δείξει την έκταση της οικονομικής κρίσης που μαστίζει τις σύγχρονες κοινωνίες, στο επόμενο τεύχος θα προχωρήσουμε σε μια προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το οικονομικό μοντέλο στο οποίο μπορεί να θεμελιωθεί μια Περιεκτική Δημοκρατία. Παρόλο που εναπόκειται στις συνελεύσεις των πολιτών του μέλλοντος να σχεδιάσουν τη μορφή που θα πάρει μια Περιεκτική Δημοκρατία, είναι σημαντικό να δειχτεί ότι μια τέτοια μορφή κοινωνίας δεν είναι μόνο αναγκαία αλλά και εφικτή. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σήμερα, σε μια περίοδο που η αυτοαποκαλούμενη «Αριστερά» έχει εγκαταλείψει κάθε όραμα για μια κοινωνία που δεν βασίζεται στην οικονομία της αγοράς και τη φιλελεύθερη «δημοκρατία», τις οποίες θεωρεί δεδομένες, και απορρίπτει οποιαδήποτε εναλλακτικά οράματα ως «ουτοπικά» (με την αρνητική σημασία της λέξης), ενώ στην πραγματικότητα ουτοπικά είναι τα όνειρά της για μια «παγκοσμιοποίηση με ανθρώπινο πρόσωπο» κ.λπ.

Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του μοντέλου αυτού, που το διαφοροποιεί από παρόμοια μοντέλα συγκεντρωτικού ή αποκεντρωτικού σχεδιασμού, είναι ότι, μολονότι δεν προϋποθέτει την υπέρβαση της σπάνεως, εντούτοις εξασφαλίζει την ικανοποίηση των βασικών αναγκών όλων των πολιτών, χωρίς όμως να θυσιάζει την ελευθερία της επιλογής, σε μια οικονομία χωρίς κράτος, χρήμα και αγορά.

Οι συνήθεις ορισμοί που δίνονται στην οικονομική δημοκρατία από τους φιλελεύθερους, τους σοσιαλιστές και τους πράσινους οικονομολόγους είναι είτε

ελλιπείς είτε μερικοί ή και τα δυο μαζί και τείνουν να δίνουν έμφαση μόνο στη μία από τις κύριες πτυχές της οικονομικής εξουσίας: την ιδιοκτησία και τον έλεγχο.

Ένας χρήσιμος ίσως τρόπος για να ορίσουμε την οικονομική δημοκρατία, με τρόπο που να συνεπάγεται την κατάργηση των εξουσιαστικών οικονομικών σχέσεων, θα ήταν να ξεκινήσουμε από τον ορισμό της άμεσης δημοκρατίας. Μπορούμε, απλώς, να ορίσουμε την άμεση (ή πολιτική) δημοκρατία ως τη μορφή πολιτικής οργάνωσης η οποία διασφαλίζει την ισοκατανομή της πολιτικής δύναμης μεταξύ των πολιτών, μέσω της άμεσης συμμετοχής τους στην πολιτική διαδικασία λήψης και εφαρμογής των αποφάσεων. Αυτός ο ορισμός της δημοκρατίας ενέχει ρητά την άρνηση της πολιτικής εξουσίας και συνεπάγεται την «αρχή» του λαού στην πολιτική σφαίρα. Αντίστοιχα, μπορούμε να ορίσουμε την οικονομική δημοκρατία ως μια οικονομική δομή και διαδικασία που, με την άμεση συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης και εφαρμογής των αποφάσεων, διασφαλίζει την ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης μεταξύ των πολιτών. Όπως ισχύει στην περίπτωση της άμεσης δημοκρατίας, η οικονομική δημοκρατία σήμερα είναι εφικτή μόνο στο επίπεδο των συνομοσπονδιούμενων δήμων. Με άλλα λόγια, η οικονομική δημοκρατία συνεπάγεται τη δημοτική ιδιοκτησία της οικονομίας (δηλαδή, τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε κάθε «δήμο», δηλ. το σύνολο των πολιτών μιας περιοχής).

Έτσι, η «δημοτική» ιδιοκτησία της οικονομίας παρέχει την οικονομική δομή για μια δημοκρατική ιδιοκτησία, ενώ η άμεση συμμετοχή των πολιτών στις οικονομικές αποφάσεις παρέχει το πλαίσιο για μια διαδικασία συνεκτικού δημοκρατικού ελέγχου της οικονομίας. Ο «δήμος» επομένως γίνεται η αυθεντική μονάδα της οικονομικής ζωής, εφόσον η οικονομική δημοκρατία δεν είναι εφικτή σήμερα παρά μόνο εάν η ιδιοκτησία και ο έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών οργανώνονται στο επίπεδο των συνομοσπονδιούμενων δήμων. Έτσι, σ' αντίθεση με τους άλλους ορισμούς της οικονομικής δημοκρατίας, ο ορισμός που δίνεται εδώ ενέχει τη ρητή άρνηση της οικονομικής εξουσίας και συνεπάγεται την αρχή του λαού στην οικονομική σφαίρα. Μ' αυτήν την έννοια, η οικονομική δημοκρατία είναι το αναγκαίο συμπλήρωμα, καθώς και το θεμέλιο, της άμεσης δημοκρατίας.

Εντούτοις, παίρνοντας υπόψη μας το σημερινό υψηλό βαθμό συγκέντρωσης οικονομικής δύναμης και τον αντίστοιχο βαθμό διεθνούς αλληλεξάρτησης, είναι δύσκολο, ακόμα και να φανταστούμε, μια ριζικά διαφορετική μορφή κοινωνίας που θα θεμελιώνεται στην οικονομική δημοκρατία. Είναι εφικτή μια τέτοια κοινωνία σήμερα; Ποιο θα έπρεπε να είναι το σύστημα κατανομής των οικονομικών πόρων που θα ήταν συμβατό με την οικονομική δημοκρατία; Φυσικά, δεν πρόκειται να δώσουμε συμπαγείς απαντήσεις σ' αυτά τα ερωτήματα, αλλά απλώς κάποιες γενικές κατευθυντήριες γραμμές. Δεν ξεχνάμε δηλαδή ότι η θεωρία μπορεί να διερευνά μόνο δυνατότητες και εναπόκειται στην κοινωνική «πράξη» να δώσει συγκεκριμένο περιεχόμενο στη νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης.

Έτσι, στο επόμενο κείμενο θα σκιαγραφήσουμε ορισμένα βήματα που μπορούν να γίνουν ώστε να προσεγγίσουμε μια οικονομική δημοκρατία, ενώ στο

επόμενο τεύχος θα γίνει μια προσπάθεια να διατυπωθεί ένα νέο όραμα οικονομικής δημοκρατίας και να εκφρασθούν ορισμένες συγκεκριμένες προτάσεις για το πώς θα μπορούσε να λειτουργεί ένα τέτοιο δημοκρατικό μοντέλο οικονομίας. Μ' αυτήν την διπλή έννοια, η προτεινόμενη προσέγγιση εκφράζει ένα νέο οικονομικό μοντέλο που βασίζεται στην «δημοτική» οργάνωση της οικονομίας. Ελπίζουμε ότι η ανάγκη διατύπωσης ενός τέτοιου μοντέλου, και ενός τρόπου μετάβασης προς μια οικονομική δημοκρατία, έχει γίνει προφανής από την παραπάνω ανάλυση.

Η μετάβαση στην οικονομική δημοκρατία

Στο προηγούμενο κείμενο εξετάσαμε τους λόγους που κάνουν τη μετάβαση σε μια οικονομική δημοκρατία επιτακτική. Τώρα θα εξετάσουμε τα βήματα που μπορούν να γίνουν στη μεταβατική περίοδο σε σχέση με την ικανοποίηση των προϋποθέσεων της οικονομικής δημοκρατίας. Τις προϋποθέσεις αυτές τις προσδιορίζουμε ως **δημοτική αυτοδυναμία, δημοτική ιδιοκτησία των πλουτοπαραγωγικών πηγών και συνομοσπονδιακή κατανομή των πόρων**. Ας δούμε πώς ικανοποιείται καθεμιά από αυτές ξεχωριστά:

1. Αυτοδυναμία στη μεταβατική περίοδο

Το ζήτημα που ανακύπτει εδώ είναι πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε σήμερα τις συνθήκες για αυτοδυναμία, δηλαδή, πώς μπορούμε να βοηθήσουμε τη μετάβαση από το «εδώ» στο «εκεί», από εξαρτημένες σε αυτοδύναμες κοινότητες. Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι σε αντίθεση με διάφορους σύγχρονους, κυρίως οικολόγους, συγγραφείς που αναφέρονται επίσης στην αυτοδυναμία σε μια μεταβατική περίοδο, ένα κίνημα για την Περιεκτική Δημοκρατία πρέπει να αναπτύξει μια μεταβατική στρατηγική για τη ριζοσπαστική αποκέντρωση της εξουσίας στους νέους δήμους με ρητό στόχο την **αντικατάσταση** του υπάρχοντος πολιτικού και οικονομικού θεσμικού πλαισίου και όχι απλώς τη βελτίωσή του.

Οι βασικές προϋποθέσεις για την αύξηση της τοπικής οικονομικής αυτοδυναμίας αναφέρονται στη δημιουργία τοπικής οικονομικής δύναμης με τη μορφή:

- οικονομικής εξουσίας,
- φορολογικής εξουσίας, και, πάνω απ' όλα,
- εξουσίας στον καθορισμό της παραγωγής.

Όσον αφορά την **οικονομική εξουσία**, η δημιουργία ενός δημοτικού τραπεζικού δικτύου είναι απαραίτητη σ' αυτή τη διαδικασία. Εντούτοις, η δημιουργία ενός τέτοιου δικτύου προϋποθέτει ότι το κίνημα για την Περιεκτική Δημοκρατία έχει ήδη αναλάβει την εξουσία σ' έναν αριθμό δήμων/ κοινοτήτων. Ωστόσο, ακόμα και πριν συμβεί αυτό, υπάρχει ένας αριθμός βημάτων που μπορεί να γίνουν προς αυτήν την

κατεύθυνση, ακόμα και στο επίπεδο επιμέρους δήμων/ κοινοτήτων. Τέτοια βήματα είναι:

- Οι **δημοτικές πιστωτικές ενώσεις**, που είναι οικονομικοί συνεταιρισμοί οι οποίοι υποστηρίζονται από τον νέο δήμο και παρέχουν δάνεια στα μέλη τους για τις προσωπικές και τις επενδυτικές τους ανάγκες, χρησιμοποιούν τις καταθέσεις τους για τοπική ανάπτυξη και κοινωνικές επενδύσεις που βοηθούν τα μέλη της τοπικής κοινότητας να αποκτήσουν βιώσιμη απασχόληση κ.λπ. Οι δημοτικές πιστωτικές ενώσεις θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση πάνω στην οποία, σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο, θα κτιζόταν ένα δημοτικό τραπεζικό δίκτυο.
- Το **δημοτικό νόμισμα** που αποτελεί τοπικό νόμισμα το οποίο ελέγχεται από το δήμο. Το νόμισμα αυτό θα μπορούσε να παίξει αποφασιστικό ρόλο στην ενίσχυση της τοπικής αυτοδυναμίας διότι θα έκανε δυνατό τον έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας από τον νέο δήμο ενώ, συγχρόνως, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την εισοδηματική ενίσχυση των μελών του δήμου. Το δημοτικό νόμισμα δεν αντικαθιστά το εθνικό νόμισμα, αλλά το συμπληρώνει.
- Η **δημοτική πιστωτική κάρτα** που αποτελεί ένα δημοτικό πιστωτικό σχήμα, το οποίο στοχεύει στην κάλυψη των βασικών αναγκών όλων των πολιτών. Έτσι, θα μπορούσαν να διανεμηθούν στους πολίτες δωρεάν δημοτικές «πιστωτικές κάρτες», στις οποίες το όριο της πίστωσης θα καθοριζόταν σε αντίστροφη συνάρτηση με το εισόδημα και την περιουσία του πολίτη (δηλαδή όσο μεγαλύτερο το επίπεδο εισοδήματος και περιουσίας, τόσο χαμηλότερο το όριο της πίστωσης). Αυτές οι πιστωτικές κάρτες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την αγορά τοπικά παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών. Ένα τέτοιο σχήμα θα μπορούσε επομένως να παίξει χρήσιμο ρόλο στη μετάβαση προς ένα σύστημα διατακτικών (κουπονιών), το οποίο θα αντικαθιστούσε όλα τα νομίσματα στην οικονομική δημοκρατία.

Όσον αφορά τη **φορολογική εξουσία**, το μεταβατικό πρόγραμμα για μια Περιεκτική Δημοκρατία θα πρέπει να περιέχει βήματα για τη μετατόπιση της φορολογικής εξουσίας από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο, ως ένα βασικό βήμα για τη δημιουργία συνθηκών οικονομικής αυτοδυναμίας. Έτσι, θα μπορούσε να εισαχθεί ένα νέο **δημοτικό φορολογικό σύστημα** (δηλαδή ένα φορολογικό σύστημα το οποίο θα ελέγχεται από τον νέο δήμο), το οποίο θα προσπαθήσει να ανταποκριθεί (όσο είναι δυνατό κάτω από τους περιορισμούς της οικονομίας της αγοράς η οποία θα εξακολουθεί να υπάρχει στη μεταβατική περίοδο), στις βασικές αρχές της Περιεκτικής Δημοκρατίας.

Η μετατόπιση της φορολογικής εξουσίας στους δήμους, που πρέπει να αποτελεί βασικό αίτημα ενός νέου δημοκρατικού κινήματος, θα επέτρεπε στις δημοτικές συνελεύσεις να καθορίζουν το ύψος των φόρων καθώς και τον τρόπο με

τον οποίο οι φόροι θα επιβάλλονταν πάνω στο εισόδημα, τον πλούτο, τη γη, τη χρήση ενέργειας και την κατανάλωση. Οι δημοτικές συνελεύσεις θα μπορούσαν κατά τακτά ετήσια διαστήματα να συνέρχονται και να συζητούν διάφορες προτάσεις σχετικά με το επίπεδο της φορολογίας για την επόμενη χρονιά σε σχέση με τον τρόπο που πρέπει να ξοδευτούν τα δημοτικά έσοδα. Με τον τρόπο αυτόν, οι δημοτικές συνελεύσεις, στην πραγματικότητα, θα άρχιζαν να αναλαμβάνουν τις δημοσιονομικές εξουσίες του κράτους, τουλάχιστον όσον αφορά τους δήμους τους, μολοντί βέβαια στη μεταβατική περίοδο (μέχρι η συνομοσπονδία των δήμων να αντικαταστήσει το κράτος), θα υπόκειντο επίσης στην κρατική δημοσιονομική εξουσία.

Το δημοτικό φορολογικό σύστημα θα έπρεπε να επιχειρήσει την μετατόπιση του φορολογικού βάρους, από την έμμεση φορολόγηση στην άμεση φορολόγηση του εισοδήματος, της περιουσίας, της κατοχής γης, της χρήσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών, καθώς και δραστηριοτήτων που δημιουργούν περιβαλλοντικό και κοινωνικό κόστος για το δήμο. Όσον αφορά τη διάθεση των φορολογικών εσόδων, οι σχετικοί στόχοι ενός δημοτικού φορολογικού συστήματος θα έπρεπε να είναι:

- Η χρηματοδότηση ενός προγράμματος για την δημοτικοποίηση των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πηγών, που θα παρείχε ευκαιρίες εργασίας σ' όλους τους πολίτες του δήμου.
- Η χρηματοδότηση ενός προγράμματος κοινωνικών δαπανών που θα κάλυπτε τις βασικές ανάγκες όλων των πολιτών, με τη μορφή ενός βασικού εισοδήματος (το μέγεθός του θα εξαρτάται από το εισόδημα και την περιουσία του πολίτη) που θα είναι εξασφαλισμένο για κάθε πολίτη, ανεξάρτητα από την ικανότητά του για εργασία. Το βασικό αυτό εισόδημα θα μπορούσε να πληρώνεται μέσω της δημοτικής πιστωτικής κάρτας που αναφέραμε παραπάνω.
- Η χρηματοδότηση θεσμικών διευθετήσεων που θα έκαναν την δημοκρατία στα νοικοκυριά αποτελεσματική (π.χ. αμοιβή της εργασίας στο σπίτι, της φροντίδας για τα παιδιά και τους ηλικιωμένους από μέλη της οικογένειας κ.λπ.)
- Η χρηματοδότηση προγραμμάτων για την αντικατάσταση των παραδοσιακών ενεργειακών πλουτοπαραγωγικών πηγών με τοπικούς ενεργειακούς πόρους, και κυρίως με φυσική ενέργεια (ηλιακή, αιολική κ.λπ.) που θα ελαχιστοποιούσε την εξάρτηση των τοπικών οικονομιών από εξωτερικά κέντρα καθώς και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της ενέργειας.
- Η παράλληλη οικονομική ποινικοποίηση των αντι-οικολογικών δραστηριοτήτων των παραρτημάτων και των θυγατρικών μεγάλων εταιριών στο έδαφος του δήμου.

Έτσι, η συνισταμένη των παραπάνω μέτρων θα ήταν η αναδιανομή της οικονομικής δύναμης μέσα στον δήμο, με την έννοια της μεγαλύτερης ισότητας στη κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Αυτό, σε συνδυασμό με την εισαγωγή ενός δημοκρατικού Πλάνου, θα δημιουργούσε μια γερή βάση για τη μετάβαση προς μια πλήρη οικονομική δημοκρατία.

Τέλος, όσον αφορά την πολύ σημαντική **εξουσία στον καθορισμό της παραγωγής**, θα πρέπει να σχεδιαστούν συνεκτικά προγράμματα που θα περιλαμβάνουν συγκεκριμένες προτάσεις για τις αλλαγές που είναι απαραίτητες στην οικονομική δομή κάθε δήμου, έτσι ώστε να μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας. Μια μεταβατική στρατηγική προς μεγαλύτερη αυτοδυναμία θα σήμαινε ότι οι πολίτες θα έπρεπε να παράγουν περισσότερα για τους εαυτούς τους και ο ένας για τον άλλο και ότι θα αντικαθιστούσαν προϊόντα που παράγονται έξω από τον δήμο με τοπικά παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες. Θα μπορούσαν σχετικά να δοθούν οικονομικά κίνητρα τόσο στους ιδιοκτήτες τοπικών καταστημάτων για να τους παρακινήσουν να εφοδιάζονται με τοπικά παραγόμενα προϊόντα, όσο και στους πολίτες για να τα αγοράζουν. Αυτό, με τη σειρά του, θα ενθάρρυνε τους τοπικούς παραγωγούς (αγρότες, τεχνίτες κ.λπ.) να παράγουν για/ και να πωλούν στην τοπική αγορά, σπάζοντας τις αλυσίδες των μεγάλων δικτύων παραγωγής και διανομής.

Εντούτοις, η δημιουργία **δημοτικών επιχειρήσεων**, δηλαδή επιχειρήσεων που θα ανήκουν στον νέο δήμο και θα έχουν στόχο την παραγωγή ή τη διανομή, θα είχε πολιτική σημασία, σ' αυτό το μεταβατικό στάδιο προς την Περιεκτική Δημοκρατία, μόνο εφόσον οι επιχειρήσεις αυτές θ' αποτελούσαν μέρος ενός συνεκτικού πολιτικού προγράμματος προς έναν ριζοσπαστικό κοινωνικό μετασχηματισμό.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αναβίωση της τοπικής οικονομίας, στο πλαίσιο ευρύτερων εθνικών και υπερεθνικών οντοτήτων, θα μπορούσε να παίξει αποφασιστικό ρόλο όχι μόνο στη θεμελίωση της οικονομικής δημοκρατίας, αλλά και στην αναδιάρθρωση των οικονομικά ασθενέστερων περιφερειών. Μόνο η μείωση του βαθμού εξάρτησης αυτών των περιφερειών από τα μητροπολιτικά κέντρα θα επέτρεπε τη δημιουργία ενός νέου μοντέλου παραγωγής και κατανάλωσης, συμβατού με το οικονομικό δυναμικό της κάθε περιφέρειας. Για παράδειγμα, σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, η αναβίωση των τοπικών οικονομιών αποτελεί σήμερα τη μόνη διέξοδο από τη χρόνια οικονομική κρίση που δημιουργήθηκε από την ιστορική αποτυχία τόσο του κρατισμού όσο και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας να δημιουργήσουν μια σύγχρονη παραγωγική δομή που θα ήταν σε θέση να ικανοποιεί τις βασικές ανάγκες της χώρας χωρίς να καταδικάζεται ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, κυρίως οι νέοι, στην ανεργία και την αναγκαστική μετανάστευση.

Τέλος, μια μεταβατική στρατηγική προς μεγαλύτερη αυτοδυναμία θα πρέπει να περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός **δημοτικού συστήματος πρόνοιας**, δηλαδή ενός συστήματος παροχής κοινωνικών υπηρεσιών που θα ελέγχεται από τον νέο δήμο.

Η μεταβίβαση σημαντικών κοινωνικών υπηρεσιών (εκπαίδευση, υγεία, στέγαση κ.λπ.) στους νέους δήμους είναι ιδιαίτερα σημαντική σήμερα που το κράτος-πρόνοιας βρίσκεται υπό διάλυση και αντικαθίσταται σταδιακά από ασφαλιστικά δίκτυα για τους πολύ φτωχούς και από την παράλληλη ενίσχυση της ιδιωτικής κάλυψης των βασικών αναγκών. Η χρήση των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πηγών για την παροχή των σχετικών υπηρεσιών θα πρέπει να μεγιστοποιηθεί, με στόχο τόσο τη δημιουργία τοπικής απασχόλησης και τοπικού εισοδήματος, όσο και τη δραστική μείωση της εξωτερικής εξάρτησης. Εντούτοις, ένα συνεκτικό δημοτικό πρόγραμμα κοινωνικής πρόνοιας που ενέχει την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών σε υψηλότερα επίπεδα (τριτοβάθμια εκπαίδευση, μεγάλα νοσοκομεία κ.λπ.) θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί μόνο με τη συνεργασία ενός αριθμού νέων δήμων και θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για ένα συνομοσπονδιακό σύστημα πρόνοιας.

Το δημοτικό σύστημα πρόνοιας όχι μόνο θα ήταν λιγότερο επιρρεπές στη γραφειοκρατικοποίηση, αλλά θα παρείχε έναν πολύ πιο αποτελεσματικό μηχανισμό από το κρατικό σύστημα πρόνοιας, λόγω του μικρότερου μεγέθους του και της ευκολότερης διαχείρισής του από πολίτες με πλήρη γνώση των τοπικών προβλημάτων. Επιπλέον, καθώς η δημοτικοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών θα ήταν μέρος ενός προγράμματος για την ενίσχυση της ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας, θ' αποφευγόταν η δημιουργία μιας νέας κουλτούρας εξάρτησης.

2. Η μετάβαση σε μια «δημοτική» οικονομία

Η δημιουργία ενός δημοτικοποιημένου οικονομικού τομέα είναι ένα αποφασιστικό βήμα στη μετάβαση προς την Περιεκτική Δημοκρατία, όχι μόνο λόγω της σημασίας που έχει σε σχέση με την οικονομική δημοκρατία, αλλά και επειδή η εγκαθίδρυση αυτοδιαχειριζόμενων παραγωγικών μονάδων αποτελεί το θεμέλιο για τη δημοκρατία στο χώρο εργασίας. Ένας δημοτικοποιημένος οικονομικός τομέας θα ενείχε νέες συλλογικές μορφές ιδιοκτησίας που θα εξασφάλιζαν τον έλεγχο της παραγωγής, όχι μόνο από αυτούς που εργάζονται στις παραγωγικές μονάδες αλλά και από το **δήμο**. Οι παραγωγικές μονάδες θα μπορούσαν να ανήκουν στο **δήμο** και να διευθύνονται από τους εργαζόμενους στις μονάδες αυτές, ενώ η τεχνική διαχείριση (μάρκετινγκ, σχεδιασμός κ.λπ.) θα μπορούσε να ανατίθεται σε εξειδικευμένο προσωπικό. Εντούτοις, ο συνολικός έλεγχος των δημοτικών επιχειρήσεων θα πρέπει να ανήκει στις δημοτικές συνελεύσεις, οι οποίες θα επιβλέπουν την παραγωγή, τις πολιτικές απασχόλησης και τις περιβαλλοντικές πολιτικές τους.

Έτσι, οι νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και της συλλογικής ιδιοκτησίας όχι μόνο θα δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για μια οικονομική δημοκρατία, αλλά και θα ενισχύσουν το «γενικό κοινωνικό συμφέρον». Και αυτό, σε αντίθεση με τα ιεραρχικά οργανωμένα κοινωνικά συστήματα όπου οι άρχουσες κοινωνικές τάξεις και ομάδες αναπόφευκτα επιδιώκουν το μερικό συμφέρον. Επομένως, η απάντηση στην οικονομική αποτυχία των σοσιαλιστικών επιχειρήσεων δεν είναι η νεοφιλελεύθερη (με τη σοσιαλδημοκρατική συννεοχή)

ιδιωτικοποίηση τους, αλλά η δημοτικοποίηση τους. Η θεμελίωση μιας σειράς δημοτικών επιχειρήσεων που ανήκουν και ελέγχονται από τον **δήμο** (μέσω των δημοτικών συνελεύσεων) σε συνεργασία με τους εργαζόμενους σ' αυτές (μέσω των συνελεύσεων στους χώρους εργασίας) θα δημιουργούσε ευκαιρίες τοπικής απασχόλησης και θα τόνωνε το τοπικό εισόδημα, σε συνθήκες που θα εξασφάλιζαν:

- οικονομική δημοκρατία, με την έννοια της δημοκρατικής συμμετοχής στη διαχείριση αυτών των επιχειρήσεων,
- δημοκρατία στους χώρους εργασίας χωρίς θεσμοθετημένες ιεραρχικές δομές,
- εργασιακή ασφάλεια
- οικολογική ισορροπία.

Τα δύο σημαντικά ερωτήματα που ανακύπτουν εδώ σε σχέση με την δημοτικοποίηση της οικονομίας στη μεταβατική περίοδο είναι, πρώτον, πώς θα εγκαθιδρυθούν τέτοιες δημοτικές επιχειρήσεις και, δεύτερον, πώς θα διευθύνονται έως ότου γίνουν μέρη μιας πλήρους οικονομικής δημοκρατίας.

Όσον αφορά το ζήτημα της εγκαθίδρυσης δημοτικών επιχειρήσεων, αυτή θα μπορούσε να επιτευχθεί μ' ένα συνδυασμό μεθόδων. Ορισμένες από αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν ακόμα και πριν οι υποστηρικτές μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας αναλάβουν έναν δήμο/ κοινότητα. Για παράδειγμα, η σύσταση **Δημοτικών Κτηματικών Εταιριών** (Land Trusts) είναι ένας χρήσιμος τρόπος για την χρηματοδότηση της αγοράς γης προς συλλογική ιδιοκτησία, χρησιμοποιώντας ως εγγύηση την ίδια την αξία της γης. Τέτοιες εταιρίες έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί σε διάφορα μέρη για την κοινοτική ανάπτυξη.

Άλλα μέτρα μπορούν να υιοθετηθούν αποτελεσματικά μόνο μετά την επιτυχή συμμετοχή στις τοπικές εκλογές. Έτσι, ένα σημαντικό βήμα για την εγκαθίδρυση ενός δημοτικού οικονομικού τομέα είναι η δημιουργία ενός **δικτύου δημοτικών τραπεζικών συνεταιρισμών**, παρόμοιων, για παράδειγμα, με το πολύ επιτυχημένο δίκτυο της Caja Laboral Popular των Βάσκων στην Ισπανία, το οποίο υποστηρίζει τους συνεταιρισμούς του Mondragon, το οποίο βέβαια είναι ένα σχήμα στο οποίο κανείς μπορεί να κάνει σημαντική κριτική.

Ένας πιο εφικτός και επιθυμητός τρόπος για τους δήμους που ελέγχονται από το κίνημα της Περιεκτικής Δημοκρατίας ίσως ήταν η εγκατάσταση τραπεζικού δικτύου δημοτικής ιδιοκτησίας και ελέγχου. Έτσι, κάθε δήμος θα μπορούσε να έχει τη δική του δημοτική τράπεζα που θα μπορούσε αρχικά να ενσωματωθεί σ' ένα περιφερειακό, και στη συνέχεια σ' ένα συνομοσπονδιακό, δίκτυο. Ένα τέτοιο δίκτυο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για:

- την απορρόφηση της τοπικής αποταμίευσης που θα προσελκυόταν στο δίκτυο από το γεγονός ότι οι αποταμιευτές θα είχαν τη δυνατότητα να

ελέγχουν το χαρακτήρα των επενδυτικών του δραστηριοτήτων. Ο έλεγχος αυτός θα μπορούσε να ασκείται από τις δημοτικές συνελεύσεις σε συνεργασία με τις συνελεύσεις των υπαλλήλων της τράπεζας και θα διασφάλιζε τη διοχέτευση των αποταμιεύσεων σε έργα που αποσκοπούν στην τοπική ανάπτυξη, στη μεγιστοποίηση της τοπικής απασχόλησης, στον περιορισμό των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της παραγωγής κ.λπ.

- την χρηματοδότηση επενδύσεων σε σύγχρονες παραγωγικές μονάδες που έχουν ως στόχο τους την τοπική δημιουργία κοινωνικού πλούτου και την επακόλουθη μείωση της εξάρτησης της τοπικής οικονομίας από εξωτερικά κέντρα. Έτσι, τα έσοδα από την τοπική φορολογία θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται όχι μόνο για τη χρηματοδότηση των τοπικών έργων υποδομής και κοινωνικών υπηρεσιών αλλά και για τη χρηματοδότηση — μέσω του δικτύου των δημοτικών τραπεζών — επενδύσεων σε νέες παραγωγικές μονάδες (ή για την αγορά παλαιών) που θα εντάσσονταν στον δημοτικοποιημένο τομέα της οικονομίας. Επομένως, το μεγαλύτερο μέρος του αρχικού κεφαλαίου που απαιτείται για τη σύσταση των δημοτικοποιημένων επιχειρήσεων θα πρέπει να προέλθει από τα δημοτικά έσοδα, τα οποία, μέσω του δημοτικού τραπεζικού δικτύου, θα μπορούσαν να διοχετευθούν, με τη μορφή δανείου, προς ομάδες πολιτών που επιθυμούν να συστήσουν δημοτικούς συνεταιρισμούς κ.λπ.
- την προσφορά άλλων εξειδικευμένων υπηρεσιών που θα μπορούσαν να επιτρέψουν την δημιουργία και λειτουργία δημοτικών επιχειρήσεων από κάθε ενδιαφερόμενη κοινωνική ομάδα στον δήμο, η οποία δεν κατέχει κατ' ανάγκη και την απαιτούμενη εξειδικευμένη γνώση (π.χ. εργάτες χρεοκοπημένων επιχειρήσεων, άνεργοι, χαμηλόμισθοι κ.λπ.).

Η **δημοτική τράπεζα** θα μπορούσε να αναλάβει τη διεξαγωγή έρευνας για τον τύπο των παραγωγικών μονάδων που χρειάζεται ο τοπικός δήμος. Η έρευνα σχετικά με τις συγκεκριμένες μονάδες στις οποίες θα πρέπει να κατευθυνθούν οι τοπικές επενδύσεις καθώς και σχετικά με τη γεωγραφική κατανομή των μονάδων αυτών (δηλαδή, σχετικά με τη δυνατότητα των τοπικών οικονομιών να αναλάβουν την υλοποίησή τους) θα πρέπει να αναληφθεί, σε πρώτη φάση, από τα ερευνητικά κέντρα του δικτύου δημοτικών τραπεζών και, σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο, από τη συνομοσπονδία των δήμων. Τα κριτήρια όμως που θα χρησιμοποιούνται στο ερευνητικό αυτό πρόγραμμα δεν θα πρέπει να είναι τα στενά τεχνοκρατικά οικονομικά κριτήρια της αποτελεσματικότητας (όπως ορίζεται σήμερα), αλλά εναλλακτικά κριτήρια που θα στοχεύουν στη μεγιστοποίηση της τοπικής απασχόλησης και της τοπικής (και συνακόλουθα της συνομοσπονδιακής) αυτοδυναμίας και παραγωγικότητας, καθώς και στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Τέλος, η δημοτική τράπεζα θα πρέπει να παρέχει εξειδικευμένες υπηρεσίες για το χωροταξικό σχεδιασμό της παραγωγής, το

σχεδιασμό του εργοστασίου, την εκπαίδευση του προσωπικού, τα λογιστικά συστήματα κ.λπ.

Οι δημοτικές επιχειρήσεις δεν θα πρέπει να αναπαράγουν τη γραφειοκρατική δομή των σοσιαλιστικών συνεταιρισμών και θα πρέπει να διακρίνονται σαφώς από τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Έτσι, εκτός από την ιδιοκτησία (η οποία ανήκει στον νέο δήμο και όχι σε καπιταλιστές ή στο κράτος), η όλη διάρθρωση και λειτουργία των επιχειρήσεων θα πρέπει να είναι διαφορετική από τις αντίστοιχες των καπιταλιστικών και κρατικοσοσιαλιστικών επιχειρήσεων. Χρειάζεται επομένως η μεγαλύτερη δυνατή αποκέντρωση για να αποφύγουμε τη γραφειοκρατικοποίησή τους αλλά και για να διασφαλίσουμε τη μέγιστη δυνατή αυτονομία σ' όσους εργάζονται σ' αυτές, στα όρια φυσικά που θέτουν οι στόχοι του δήμου.

Η αποκέντρωση της λήψης των αποφάσεων, στο πλαίσιο συνεταιρισμών των οποίων η ιδιοκτησία θα ανήκει στο νέο δήμο αλλά η ανεξάρτητη διαχείριση θα ανήκει στους εργαζόμενους, είναι ίσως η καλύτερη λύση. Μ' άλλα λόγια, η δημοτική συνέλευση θα μπορούσε να προσδιορίζει τους κοινωνικούς και οικολογικούς στόχους που θα πρέπει να επιτύχει η δημοτική επιχείρηση (π.χ. το ποσοστό των δημοτικών εσόδων που θα διατεθεί για την επίτευξη των κοινωνικών και οικολογικών στόχων του δήμου, τα οικολογικά στάνταρς που θα πρέπει να επιτευχθούν, την ασφάλεια της απασχόλησης κ.λπ.), ενώ η ίδια η επιχείρηση θα μπορούσε να είναι αντικείμενο της αυτοδιεύθυνσης των εργαζομένων σε αυτήν. Ένας πιθανός τρόπος για την επίτευξη του προτεινόμενου υψηλού βαθμού αποκέντρωσης στη λήψη των αποφάσεων θα ήταν, για παράδειγμα, οι δημοτικές συνελεύσεις να παρέχουν τις δημοτικοποιημένες επιχειρήσεις στις κολεκτίβες των εργαζομένων, με βάση συμβάσεων μακρόχρονης μίσθωσης (lease).

Όσον αφορά ιδιαίτερα τη διευθυντική δομή, το πρόβλημα τίθεται συνήθως ως θέμα σύγκρουσης μεταξύ ιεραρχικής αποτελεσματικότητας και εργατικής δημοκρατίας. Στην εκδοχή που προτείνουμε εδώ, η Γενική Συνέλευση, εκφράζοντας το μερικό συμφέρον των εργαζομένων στην επιχείρηση, θα μπορούσε να εκλέγει τα μισά μέλη του Εποπτικού Συμβουλίου, ενώ η Δημοτική Συνέλευση, εκφράζοντας το γενικό συμφέρον του δήμου, θα μπορούσε να εκλέγει τα άλλα μισά. Τα μέλη του Εποπτικού Συμβουλίου θα πρέπει να είναι άτομα με εξειδικευμένες γνώσεις πάνω στον τύπο της συγκεκριμένης παραγωγικής δραστηριότητας (για να μπορούν να ασκούν πραγματική εποπτεία στους μάνατζερ) και θα πρέπει να είναι ανακλητά από τις αντίστοιχες συνελεύσεις. Το Εποπτικό Συμβούλιο θα εκλέγει με τη σειρά του το διευθυντικό προσωπικό, το οποίο θα αποτελείται από άτομα με εξειδικευμένες γνώσεις στο αντικείμενο της δραστηριότητάς τους. Επομένως, το κύρος του διευθυντικού προσωπικού θα εκπηγάζει από τη γνώση τους και μόνο, πράγμα που σημαίνει ότι καμιά ιεραρχική εξουσία δεν θα είναι ανεκτή έναντι των απλών εργαζομένων. Τέλος, η συνέλευση του χώρου εργασίας θα καθορίζει ποιες αποφάσεις θα παίρνονται από την ίδια και

ποιες θα μεταβιβάζονται στο Εποπτικό Συμβούλιο και τους μάντζερ, έτσι ώστε να υπάρχει ισορροπία μεταξύ αποτελεσματικότητας και δημοκρατίας.

Εντούτοις, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτός ο τύπος δημοτικής επιχείρησης είναι χρήσιμος μόνο στη μεταβατική περίοδο, έως ότου η οικονομία δημοτικοποιηθεί πλήρως. Κι αυτό, επειδή έχει ένα βασικό μειονέκτημα: παρά τις προτεινόμενες τροποποιήσεις για να ικανοποιείται το γενικό συμφέρον, το ίδιο το γεγονός ότι, σ' ένα σύστημα οικονομίας της αγοράς, οι μονάδες αυτές θα βρίσκονται κάτω από τη σταθερή ανταγωνιστική πίεση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων σημαίνει ότι το μερικό συμφέρον των υπαλλήλων θα τείνει να υπερβαίνει το γενικό συμφέρον του δήμου. Γι' αυτό, βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία και κοινωνική λειτουργία τέτοιων συνεταιρισμών είναι ότι τα μέλη των δημοτικών επιχειρήσεων, συμπεριλαμβανομένου του διευθυντικού προσωπικού, θα πρέπει να υιοθετούν τις βασικές αρχές οργάνωσης μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα σε σχέση με τις δημοτικές επιχειρήσεις είναι ότι οι επιχειρήσεις αυτές μπορεί να μην είναι σε θέση να επιβιώσουν τον ανταγωνισμό με τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις που έχουν το πλεονέκτημα των οικονομιών κλίμακας και σημαντικών διαφορών στην παραγωγικότητα. Πιστεύουμε, όμως, ότι το πρόβλημα αυτό θα έχει πολύ μικρότερη σημασία σε μια αυτοδύναμη οικονομία, όπου οι δημοτικές επιχειρήσεις κατευθύνουν την παραγωγική τους δραστηριότητα κυρίως στην τοπική αγορά. Και αυτό, διότι η κοινωνική υπευθυνότητα και ικανοποίηση, που ενδυναμώνονται από την αυτοδυναμία και το δημοκρατικό έλεγχο, αποτελούν εγγύηση για την ποιότητα των προϊόντων. Επιπλέον, θα μπορούσε κανείς να περιμένει ότι οι νέοι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί θα δημιουργήσουν μια νέα συνείδηση που θα κάνει τον πολίτη να αντιστέκεται περισσότερο στα καθαρά οικονομικά κίνητρα. Το γεγονός άλλωστε ότι οι δημοτικές επιχειρήσεις είναι τμήμα ενός συνεκτικού πολιτικού προγράμματος για συστημική αλλαγή (σε αντίθεση με τις ανάλογες προσπάθειες στο πλαίσιο της στρατηγικής «τρόπου ζωής» — βλέπε *Περιεκτική Δημοκρατία*, τεύχος 1) συμβάλλει αποφασιστικά στη δημιουργία αυτής της συνείδησης.

Είναι επομένως φανερό ότι η επιτυχία των δημοτικών επιχειρήσεων εξαρτάται από το εάν είναι αναπόσπαστο τμήμα ενός συνεκτικού προγράμματος δημοτικοποίησης της οικονομίας, με άλλα λόγια, ενός προγράμματος τα συστατικά στοιχεία του οποίου είναι αυτοδυναμία, δημοτική ιδιοκτησία και κατανομή των οικονομικών πόρων με βάση τους συνομοσπονδιοποιημένους δήμους. Ο στόχος της διαδικασίας αυτής είναι η βαθμιαία μετατόπιση όλο και περισσότερων ανθρώπινων και μη ανθρώπινων πόρων από την οικονομία της αγοράς προς τις νέες δημοτικοποιημένες οικονομίες, οι οποίες θα αποτελέσουν τη βάση μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας. Στο τέλος αυτής της διαδικασίας, οι δημοτικές επιχειρήσεις θα ελέγχουν την δημοτική οικονομία και θα ενσωματωθούν στον δημοτικοποιημένο τομέα της συνομοσπονδίας, που θα μπορούσε κατόπιν να αγοράσει ή να απαλλοτριώσει τις μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις.

3. Η μετάβαση σε μια συνομοσπονδιακή κατανομή των αγαθών και υπηρεσιών

Ένα βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει μια στρατηγική προς τη συνομοσπονδιακή κατανομή των οικονομικών πόρων είναι πώς θα δημιουργηθούν οι απαιτούμενες θεσμικές διευθετήσεις για την οικονομική δημοκρατία στη μεταβατική περίοδο, όταν το θεσμικό πλαίσιο θα εξακολουθεί να είναι μια οικονομία της αγοράς. Η συνομοσπονδιακή κατανομή των οικονομικών πόρων ενέχει δυο βασικούς μηχανισμούς:

- ένα δημοκρατικό μηχανισμό σχεδιασμού για τις περισσότερες μακροοικονομικές αποφάσεις, και
- ένα σύστημα διατακτικών για τις περισσότερες μικροοικονομικές αποφάσεις που δημιουργεί συνθήκες ελευθερίας επιλογής, αντικαθιστώντας την πραγματική αγορά με μια τεχνητή.

Είναι φανερό ότι το σύστημα διατακτικών δεν μπορεί να εισαχθεί πριν από τη δημιουργία μιας πλήρους οικονομικής δημοκρατίας με τη μορφή συνομοσπονδιοποιημένων δήμων. Εντούτοις, ένα σύστημα δημοκρατικού σχεδιασμού θα μπορούσε να εισαχθεί ακόμα και στη μεταβατική περίοδο, παρόλο που, όπως είναι φανερό, το εύρος των αποφάσεων θα περιορίζεται σοβαρά από την οικονομία της αγοράς. Ωστόσο, ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να παίξει χρήσιμο ρόλο στην εκπαίδευση των πολιτών στην οικονομική δημοκρατία και ταυτόχρονα στη δημιουργία των προϋποθέσεων για ατομική και κοινωνική αυτονομία.

Αλλά, για να είναι ένας δημοκρατικός μηχανισμός σημαντικός και να προσελκύει πολίτες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, προϋποτίθεται ότι οι ίδιες οι αποφάσεις είναι σημαντικές. Η περίπτωση της κλασικής Αθήνας δείχνει ότι, στο βαθμό που ικανοποιείται ο όρος αυτός, είναι απόλυτα εφικτή η κινητοποίηση χιλιάδων ανθρώπων για την άσκηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Είναι επομένως σημαντικό ότι, στη μεταβατική περίοδο προς μια Περιεκτική Δημοκρατία, ο **δήμος** πρέπει να ενδυναμωθεί με σημαντικές εξουσίες, που θα τον μετατρέψουν σ' ένα συνεκτικό σύστημα τοπικής φορολογίας, δαπανών και χρηματοδότησης. Στη συνέχεια, οι δημοτικές συνελεύσεις (ή οι συνελεύσεις γειτονιάς σε μεγάλες πόλεις, συνομοσπονδιοποιημένες σε δημοτικές συνελεύσεις) μπορούν να ενδυναμωθούν για να παίρνουν αποφάσεις που αφορούν την οικονομική ζωή του δήμου, οι οποίες στη συνέχεια θα εκτελούνται από το δημοτικό συμβούλιο ή κάποιο άλλο αντίστοιχο σώμα, αφού προηγουμένως το σώμα αυτό θα έχει μετατραπεί σε σώμα ανακλητών εντολοδόχων.

Έτσι, οι δημοτικές συνελεύσεις, όπως περιγράψαμε παραπάνω, μπορούν να παίρνουν σημαντικές αποφάσεις στην άσκηση της φορολογικής εξουσίας, στην κατανομή των χρηματοοικονομικών πόρων (μέσω του δημοτικού τραπεζικού συστήματος κ.λπ.) και τέλος στον καθορισμό της κατανομής των οικονομικών πόρων στον δημοτικοποιημένο τομέα του δήμου, δηλαδή στις δημοτικοποιημένες

επιχειρήσεις και κοινωνικές υπηρεσίες. Ως πρώτο βήμα, οι δημοτικές συνελεύσεις θα μπορούσαν να εισάγουν ένα σύστημα διατακτικών σε σχέση με τις κοινωνικές υπηρεσίες. Σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο, όταν ένας σημαντικός αριθμός δήμων θα έχει προσχωρήσει στη συνομοσπονδία Περιεκτικών Δημοκρατιών, οι δημοτικές συνελεύσεις θα μπορούσαν να επεκτείνουν το σύστημα διατακτικών ώστε να καλύπτονται οι **βασικές** ανάγκες όλων των πολιτών, στην αρχή, παράλληλα με την οικονομία της αγοράς — μέχρις ότου η τελευταία εξαφανιστεί σταδιακά.

Κλείνοντας το κείμενο αυτό, κανείς δεν πρέπει να έχει αυταπάτες ότι η εφαρμογή της μεταβατικής στρατηγικής προς μια οικονομική δημοκρατία δεν θα αντιμετωπίσει λυσσώδη επίθεση από τις ελίτ που ελέγχουν την κρατική μηχανή και την οικονομία της αγοράς. Παρόλα' αυτά, στο βαθμό που το επίπεδο συνειδητοποίησης της πλειονότητας του πληθυσμού θα έχει ανυψωθεί στο σημείο που να υιοθετεί τις αρχές που περιλαμβάνονται σ' ένα πρόγραμμα για την Περιεκτική Δημοκρατία — και η πλειονότητα του πληθυσμού έχει κάθε συμφέρον να υποστηρίξει ένα τέτοιο πρόγραμμα σήμερα — νομίζουμε ότι οι παραπάνω προτάσεις είναι απολύτως εφικτές, μολονότι μπορεί φυσικά να υπάρξουν σημαντικές τοπικές διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα και από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες. Χωρίς να υποτιμούμε τις δυσκολίες που υπάρχουν στο πλαίσιο των σημερινών παντοδύναμων μεθόδων πλύσης εγκεφάλου και οικονομικής βίας, οι οποίες μπορεί στην πραγματικότητα να αποδειχθούν πιο αποτελεσματικές από την καθαρή κρατική βία στην καταστολή ενός κινήματος για την Περιεκτική Δημοκρατία, πιστεύουμε ότι η προτεινόμενη στρατηγική είναι μια ρεαλιστική στρατηγική στην πορεία προς μια νέα κοινωνία.